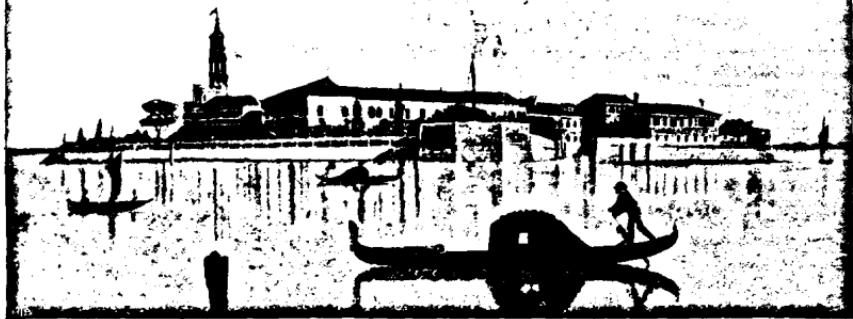

ԲԱԶՄԱՎԵՍ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՈՂԲԵՐԳՈՒ

→←←

ՆԵՐԻ հին տարիին ալ,
կրով տաճի մրմառ
ցինք անոր ետեւէն. և
իրաւունք շունէ՞նք ա-
նէծք թափելու անոր
զրայ, որ իր նախորդ
ընկերներուն պէս, մեր զրայ չուզեց զութ ու
սիրս ցուցընել, այլ զաժան, զազանային և
զժիային եղաւ. Անէծք Հինոն և Շնորհը
նորին. այս է մեր այժմեան մաղթանըք. և
կը փափաքինք որ մեր ննջուած կուրծքէն
հին տարիին յաջորդող ներկայ տարիին
ձականին չի նետենք մեր արգար և օրինաւոր
անէծքն : Բայց Նոր տարին լաւ սկսելու
նշաններ չենք աեսներ. կը շարունակուի կար-

նոյ երկրաշարժը. նահատակ հայութիւնը իր
խարիսու և ոզորմելի անակէն ալ զրկուած
է արդ. մայր երկիրն է այժմ անոր գէմ
ըմբուատցողը. անխուսափելի է վտանգը.
աեղացի թշուառ Հայութեան կոծն ու վայ-
նասունը սրտեր կ'արիւնէ. սովը, ցուր-
տը, անհաւասար օդեր, կարմրախտ և ծաղկ-
ախտ հիւանդութիւնները՝ սասանութեանց
հետ միացած, նախճիրներ կը գործեն: Հոն
ցաւի և տանջանքի ովլիանին մէջ, մինչեւ
ցարդ հասած օդութիւնը աննշան կաթիլ
մըն է: Կ. Պոլէն և Փոքր Ասիային անոնց
հասած բարերարական գործին՝ պէտք է մաս-
նակցին Ռուսահայ և Արտասահմանի ազ-
գայինք. պէտք է ի նպաստ կարնոյ ար-
կածեալներու՝ կազմակերպուին հանդէսներ և
հանգանակութեանք օգնութեան փութացուի:
Երկու տարի առաջ «Մշակ» Ախալքալաքի
համանման արկածելոց, հանգանակութիւն
մը բանալով, օգնութեան հասաւ. անհու-
նավէն զրուատելի եղաւ իր այդ պործը.
որուն շարունակութեան այժմ կը սպասնեմ.
և յուսով ենք որ նա ընդ փոյի պիտի գործէ,
յիշելով որ իր հիմնագրը ժամանակին թրր-
քահայոց ինչպիսին մեծ նպաստներ ըրած է:

*

Ցիրունի կերպարանք մը կ'առնէ քրոնիկս. սակայն մենք մեր լնմթերցողներու ողբերգուն ըլլալու նպատակ չունինք. և եթէ շատ անզամ կը ստիպուինք բանալ մեր հասարակութեանին վէրքերը, և ուշագրութիւննիս կը լարենք անոնց վրայ, միակ պատճանն է ազգին թշուառութեան կարեկցիլ և ցոյց տալ աջակցութեան պէտքը. Եւ այս սկզբամբ կը բանամ մեր ներկայ պատմութեան երկրորդ էլլը, ուր կը կարդանք Ուրբեռու աղերսները: Լուրջ խնդիր մ'է անոնց ներկայ լիճակը, տեղ տեղ որրանցներ սկսած են գոցուիլ, որով շատ մը որբեր այս ցուրտ եղանակին, անտէր անտէրուն կը թափառին քաղցած, կը տանջուին սառնամանիկ ցուրտէն: Կ. Պոլսոյ ազգային պատրիարքարանը որ որբերս պատասխանատու խնամակալ է, այժմ ի նպաստ ազգային այս պատոր սաներուն, նախորդ տարիներուն պէս շտանար կարեւոր և անհրաժեշտ գումարները: Քէտք է ըսել որ նոյն խսկ թերթերուն մէջ, նոյն թշուառ որբերուն աշերսող կականները՝ այժմ այնքան մեծ նկատողութեան շեն տանուիր. սակայն թերթերու սրբազն պարտքն է պաշտպան ըլլալ հայութեան անպաշտպան սաներուն. անոնց պարտքն է գրի ազգու յորդորներով հասարակութեան գումար որբիկներու վրայ հրամիրել: Կը ցափնը ըսելու, որ մեր մէջ հանրութեան նեղութեան, թշուառութեան սփոփիշներ կամ փրկիչներ շատ գծուարաւ կը ծնին: Յետ որբասէր հանգուցեալ Զանշեանի, ազգին ապերջանիկ որբիկները, չունեցան զիենք հոգացող արժանաւոր յաջորդ մը. և այդ պատճառու այժմ որրանցները մեծ մասն ծութեանց ենթարկուած են, ազգին որբերը մի կողմէն կը բազմանան և միւս կողմէն անոնց նսկիառառները և ինամականները կը նուազին: Ահաւսիկ տիսուր նշարտութիւն մը, որուն զիմաց անսարքեր և լուսու մունջ մալն ոճիր մըն: Հանգէններու և թատրոններու եղանակն է. այժմ կարելի է համախրել բարեսէր հասարակութիւնը և ներկայացնել որբին գանձանակը. գուցէ գտնաւին ժշատ լնաանիքներ, որ առանց փո-

խարէնի, իրենց քսակէն որդին ի նպաստ լումայ մը հանելու դժուարին, որոնց այդ տեսակ անըմբռնելի հիւանդութեան, մի միայն զարժանն է տալ՝ փոխան մէկ քանի կոպէկներու կամ փարաներու համապէս մը կամ յատուկ գիրը մը:

*

Այս օրուան երեւակայուրինը, վաղուան իրականուրինն է. ներկայ տաղանգաւոր բնապաշտի մը բացատրութիւնն է այս, ուրուն ստուգութիւնը կը նկատեմ կիլիկիոյ կաթողիկոսական ամենաթարմ խնդրոյն մէջ: Լրագիրները վերջապէս սրաազեղ յօպուածներով աւետեցին Շնորհացիներու սպաւոր աթուին նորդնատիր յաջորդին՝ Գէորգ Սրբազն երկցեանի ընտրութիւնը. բայց լրագիրները մոցցան նոյն Սրբազնին նախապէս հրաժարականի խնդիրը, որ մէկն երկի երեւակայութիւն մը կը կարծուէր, սակայն այսօր լուրջ իրականութեան փոխուեր է: Թրցահայ հասարակութիւնը կիլիկիոյ կաթողիկոսական գահուն վերակենացներուն համար տարիներէ ի վեր շատ աշխատեցաւ, և պէտք է ըսել որ զանազան խոչընպաններու պիմադրեց քաջութեամբ, և վերջապէս կրցաւ վերակենացներն այն աթոռը, սակայն ընտրեալ և հաստատեալ կամ անուանեալ կաթողիկոսն Սրբազն երկցեան, այժմ անզըրդգուելի կամօք կը յայարարէ. «Պահ մը, ամէն կողմէ ցոյց տրուած համակական արտայայտութիւնն քաջալիկուած, մասպեցի ընկանիլ ինձ յանձնուած այս բարձր պաշտօնը: Բայց ապա մտածելով, զիշեր ցորեկ սերաելով, ուսումնասիրելով պաշտօնին բոլոր պարագաները, համեզում գոյացուցի թէ չպիտի կրնամ ընկանիլ զայն, և չպիտի կրնամ արքարացնել իմ վրայ գրուած յոյսերը, ուսափ վերջնականապէս կը հրաժարիմ այս ասպարէկն, ուր կը կանչուիմ այսքան կանուխ, ցմահ մնալու պայմանաւ անոր մէջ, սրախ ու խզիս առջեւ ցմահ շշարաբուելու, չանչնաւելու համար»: Մերմեն այս է հրաժարականի համառօս պատմութիւնը և ասսնք են հրաժարելին իսկական պատճառաները: Եւ եթէ Սրբազնը յամառ մնայ իր այս որոշման մէջ, զիւրին

է գուշակել. թէ գարձեալ նոյն թբրահայ հասարակութիւնը ո՞րքան պէտք է աշխատի որիշ մը ընտրելու համար. Եւ այս կիրառվ զարձեալ նոյն հասարակութիւն այնցան ցանկալի փափաքն, պղասր ջրի մէջ կը խրդագուի, սակայն այսպիսի գժուար պարագաներու մէջ, զիցազնական անձնազրութիւն մը ի սէր հասարակաց համակրական ցայցերու պէտք չէ ի գործ զնել. արգեօք պատմութեան մէջ այդ հրաժարականը ներթաժը տութեամբ, թէ մեղադրութեամբ պիտի կարգացուի . . .

*

Ցողեալ ինչիր մալ է Կ. Պոլսոյ Ազգային օրացոյցներու տպագրութիւնը. տեղացի հայ մասնութը յաջորդաբար այլ անուամբ բազմապատկեց զանազան ձեւերով և պարունակութեամբ օրացոյցներ. և ասոնք այնքան շաացան, որ միմեանց խոշնկան ըլլալէ զաա, որիթէ ուրիշ ոչ մի տուակելութիւն չունեցան. Եւրոպական «Ալմանախներու պիմակով», մի քանի տարի լոյս տեսաւ Կ. Պոլսոյ ազգային Հիմնապանոցի - «Ազգին Տան» ի նպաստ ստուարակազմ՝ օրացոյցը. ոստաշին տարիները մեծ ընդունելութիւն գտաւ, իսկ այժմ կը լսենք որ անցեալ տարուան հաստոր կէսէն շատ անվճառ մնացած է. և այդ պատճառուա նորը տակակին հրաժարակուած չէ:

Քիզանապական Հայոց ականջին անդապար կը հասնի «Ազգին Տան» մահմաներու մէջ հաշմանդամ, զիրաւորեալ, օրհասական և տառապեալ ցաւագարներու աղուզորմ ողբերու և հառաջներու արձատանգն. կ'անիրաւինք, իթէ ցանեք որ տեղացի ծովովորդը անապարեր կը մնայ նոյն զթութեան կարօտ եղբայրներու թշուառ պատկիրներուն առջեւ. բայց թէ ինչն նա անոնց ի նպաստ հրատարակուած օրացոյցը չի զներ, որ այդ միջոցով նուիրական գործ մը կասարած համարուի, ասոր պատճառը ծովովրեան անտարբերութիւնն չէ, այլ հրաժարակուած գործին լընսիինն է: Ժողովորդը նոյն հրատարակութեան ձեռցը օգնութեան պիտի հասնէր Ազգային Հիմնապանոցի տառապեալ ներուն, եթէ զայն եւրոպական «Ալմա-

նա ններու շնորհըով զարդարուած տեսնէր. ընդհակառակին իրեն սիրելի է հետաքրքրական նիկթեր չի գտաւ այդ օրացոյցին մէջ, անոր պարունակած բանասիրական բազմաթիւ էջերը որբան ալ պատիւ մէկին խմբագրողին, սակայն պէտք էր գուշակել, որ այդ միջոցով նուիրական հրաժարակութիւն մը ժողովրեան համակրելի չէր կընար ըլլալ, և որով ազգին հիմնագները կրնային տուժել. ինչպէս որ պատահեցաւ ալ Մեր հեղինակներու, մեր գրաէր գործիները գործել կը սիրեն, բայց շատ անզամ զործը քրաւիչ ընկելու արհեստին բալորովին անտեղեակ ըլլալով, իրենց սպասած քաջալերութիւնն էր զրիուին: այս զիքազդ զասակաբանն մէջ կրնանց զնել նաեւ նոյն օրացոյցի ծանօթ խմբագրովն Պ. Աստուուր փաստաբանը: Մեր համեստ զատողութեամբ «Ալմեւելք» ի այդ նախընթաց իմբարդասեալ՝ իթէ այց գործը կազմէր եւրոպական «Ալմանախներու յար և նման բովանդակութեամբ, անհամեմատ ընդունելութիւն մը կը գտնէր. պէտք է խոստավանիլ, որ մենք տակամին ինքնուրոյն զրական զործ մը ստեղծելու մէջ, մեծ յաջողութիւն մը չունինք. մենք պէտք ենք հետեւող ըլլալ, ընդօրինակող կատարեալին, այդ կերպով կարող ենք բարեցնել մեր զրական գործը և այդ կերպով կարող ենք նոր զեղ մը տալ և նոր շպար մը քանի մեր զրականութեան այտերուն: Փափաքելի էր որ այս տարուան նոյն օրացոյցը ծովովուրդ գաստակարին պահանջած ձգող և ուշագրաւ պատճառակութեամբ լոյս տեսնէր:

*

Մեր մէջ զրականութեան ծաւալումը երթալով սկսած է ամփոփուիլ. չի խաբուինք տեսնելով մի քանի լրագրաց բաղրածումը. զա խարէկական շարժում մ'է, և տեսակ մը շարժում որ շուառով կը կարկամի: Եւ արգէն թուացիկ թերթերէն ողջ զրականութիւն մը սպասեն պատրանք մ'է: Մենք պէտք ենք կարեւորութիւն տալ առանձին զրբերու ծաւալման, հրաժարակական գործինիս բալորովին երախայրական է, մեր մէջ չի կայ յառաջապիմութեան իրական սէր. մեր անտարբերութեամբ՝ յետապիմութեան ինկար-

կուներ կ'ըլլանք, մեր ներկայ մամուլը հանձնարեց հրատարակութիւններ տալու մէջ ամուլ է, բնաւ նշանակութիւն չունին այն բազմաթիւ տեսարակները որ թոշուն աստղերու պէս կը լողան մեր գրականութեան մուայլ երկնցին մէջ: Մեր գրական համաստեղութենէն մէն մի մարած շողզողուն ասադիրուն վրայ, սրտարեկ կականներ, լքեալ յօսեաս վայնառուններ բարձրացնելու մէջ շատ քաջ ենք, և շատ տկար՝ երբ չենք փնտուր թէ ի՞նչ է պատճառը, որ նոր գրական մեծ գործիչներ չեն ծնիր: Եւրոպան՝ գրականութիւնը ծաղկեցնելու համար, շարժական նոր միջացներ կը ստեղծէ: Եւրոպայի հեղինակները գրիչ շարժելու համար, իրենց չեն պակախ ամէն տեսակ իրավոյս և վարձատրութիւնը: Բայց մեր գրագէտները զորկ են այդ միջացներէն: Տակաւին մեր բարերար մեկնեսանները չի կրցան ըմբռնել որ նուիրատութիւնը անի իր կրկնապատիկ արդիննը, եթէ լուրջ խորհելով գործադրուի: Դեռ շտեմառեցաւ մի ուրիշ իզմիրւան: Ա քրօպուտո.... Դուք ընթերցողք կը յիշէք անշուշն սա իզմիրւան անուն մրցանակարաշխութեան հանգէսը, կը յիշէք անշուշն թէ լապարութիւնը քանի անզամ էջեր լիցուցիք է այդ կարեւոր գործը արդինաւոր ընկելու համար, սակայն մինչեւ այսօր ի՞նչ շոշափելի օգուտ մը տեսանք. այդ կատակն է հայ գրագէտներու միակ խոսխոսիչն և ամպաս յոյսն, ատոր յանձնամուղուը իթէ ձեռնհասօրէն գործէր, կտակին արդինքը ուրիշ կերպարանք մը կ'առնէք. բայց ի զուր. նա վարձատրեց այն հեղինակը՝ որուն պսակուած գործը զարանիկու մէջ փոշիի դատապարտուելու ուհմանուած էր, նա երբէք չուզեց ըմբռնել որ աշխատութիւն մը եթէ հասարակութեան օգտակար ըլլալու համար չէ, աւելորդ է զայն վարձատրելն: Մեր հրատարակչական գործին լուրջ կերպարանք մը տալու համար, անհրաժեշտ է կազմակերպել արժանաւոր գրագէտները վարձատրելու նոր յանձնամուղուիքը: Մենք սայդ աղբյուրներէ իմացած ենք, որ արտասահմանի մի քանի պատականելի կրթասէր աղամարի նոր յօսեաս կ'ականական գործին մէջ չայ չա-

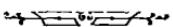
մալսարան մը հաստատելու, սա մի հոկայ գաղափար է, որ կ'աշխատառի շուտով ի գործ գրուիլ: Մենք այդ կրթասէր խոսմբին պիտի առաջարկէնք որ նախ դիտուն և մշակուած գրագէտները քաջալերելու միջոցներ գտնային, և ապա այդպիսի մի մեծ գործի ձեռք զարնէին: Եթէ այդ գրուատելի կրթասէր բարերարները համարանի մը պէս պատասխանառ և զանազան տեսակէտով գործին, և ապա այդպիսի մի մեծ գործի ձեռք զարնէին: Եթէ այդ գրուատելի կրթասէր բարերարները համարանի մը պէս պատասխանառ և զանազան տեսակէտով գործին, և ապա այդպիսի մի մեծ գործի ձեռք զարնէին: Եթէ այդ գրուատելի կրթասէր բարերարները յանձնամուղուը: Այս են նախ դիրինով փորձնեց օգտակար ըլլալ...

*

Ոիրտ ճմշող են նաեւ այն յօղուածները, որով ընթերցողին կը ներկայանայ վասնական գիխաւոր հաստատութեանց աւերակ վիճակն: Վանքերը այժմ նախանձելի դիրը մը չունին: Մենք պէս հասարակութեան մը համար, այդ կօննիք և գիտութեան նուիրագործուած սրբալայրերը կարող էին շատ նպաստաւոր ըլլալ: սակայն անոնք ազգին օգտակար եղած են հազորագիտ բացառութեամբ: Ընդհանուրին ուժէն կը կախուի կրծնական հաստատութեան մը ամուսնութիւնը և պայծառութիւնը: և հանրութիւնը փարեկոլ օրէնքին իրաւանց, յառաջ կը վարէ իր գործը, որուն ներպաշնակութիւնը կը խորսակուի, եղոր հակառակ Լե մրութ քրիստո և յօրշ առածին, ոչ օրէնքը, այլ անհատական ուժը կ'ուզէ իշեմել: կը խորսակուի այն ներպաշնակութիւնը, եղոր հակառակ միարանական սկզբանց, հակառակ կրօնական սրբութեան, թոյլ կը արուի, որ անձնական ենը իշեմ, բռնանայ և իր խոպոտ գանգինը մնաչէ, թոյլ կը տրուի որ միարանական երջանկութիւնը զահայիիի փառասիրութեան ազտոս աղմին մէջ: Այսպիսի ցաւալի թոյլառութիւնը հարուածեր են վաղեմի և արգի վանական հաստատութիւնները: Թերթենց հայրենի պատմինքներու վանօրէից պատմութիւնը, առանց բացառութեան պիտի տեսնենց որ օրէնքի սրբազնութիւնն է որ խրամաներ է վանատան սուրբ պարփառները: Եթ կը ցաւինք բակը որ նոյն ոճիրը կը շարունակուի. և ներկայիս Հայութեան ա-

մենէն աւելի պաշտիլի հաստատութիւնները այդ ողբաղի վիճակին ենթարկուած են, մասնաւումասնութեան պիտի չի նահնը . «Մշակ» ցոյց տուաւ էջմածնայ նիթականին ճանաւամը, և «Բիւզանդիոն» նոյնաէս ճանաւանիշը ըրաւ երաւաղենայ Հայ վանքին մտաւուական մեռելութեան և անտարրեռութեան խրամանները, անյշշատակ կը թուունք այն նամակները որ նոյն հաստատութեանց պարփակներէն մեզ կը հասնին ողջամիտ և յառաջադէմ միարաններու ախուր քնարէն ողբերգուած, Աւատրիոյ Թրանց Եոզէքը ամիսներ առաջ խռայայդ ժողովին մէջ կը բացագանձէր. Տո կառո՞ս ոչ այլ աշետ գեհեռ և այսպէս առաջ յերբցուր ի... իսկ մեր նոյն և նախ վանքերը բնչակէս՞՞՞?

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵՆՅԱՆ

Օ Ս Ս Ի Ա Խ

Ժ Ո Ւ Շ Պ Ա Ա Ա Լ

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Կ Ւ

Կուկույին և կոնայ՝ կրոմքայի սարահարդին վրայ կեցած, կը յիսկեն Փինքայի և և Ալուարանի գիրկունյասն կոխիք: — Մրանտիւանան պետք կը յաղուրի: Օսիսն և Գօր, որդի Մորենի, կը յանձնարարութիւն պահել զամբիկա: — Փինքայ կը հարածի բշնամին: — Դրուագ Արայի, Լոկիինի պետքին մեկնէ: — Մահ Փինքայի որդայն՝ Համեյի: — Արդին բարդը կ'երգէ Լամբարդի և Գելքասայի տարփանեները: — Կուկույինի իսկը կը դասեայ կամքայի գարու իւ վասէր և իր մեսած բարեկամները:

Հ Ի Ն Գ Ե Բ Ո Ր Դ Գ Ե Բ Գ

ԿԱՆԳՈՒԽ կրոմքայի գարեւանդին վրայ, այսպէս խօսեցաւ կոնայ՝ կուկուլինի. «Արդին Մենայի, ինչո՞ւ համար ախուր ես այդ-

պէս: Մեր բարեկամները կը յալթանակին, բայց քու համբաւու ով մարտիկ, շատ իսկ հաշակաւոր է չնախանձելու չափ պատերազմի մը՝ ուր քու տէզդ չգիտեց մահէրը, Յանահի վրաղելա, գեղանի ամուսինդ, ընդ առաջ վագեց իր գիւցադին, երբ կը գառնար յաթական՝ զողովուաներով բենաւոր: Քու թշնամիներդ համբացած էին շիրմի տակ, բարդերը կը հրապարէին լուիլիք՝ շահատակութիւններդ երգելով:

— Ճան Մարտենի թագաւորը . յառաջ կը գիմէ, և հրտեցը, հեղեղները, մրրիկներ՝ պատկիր են իր զօրութեան Երանի ժողովրկիտ, ով Փինքալ: Բաաուկդ պիտի պատերազմի անոր համար: Պատերազմի մէջ դիւցաներուն առաջինն ես. Խաղաղութեան մէջ՝ թագաւորներէն ամենէն իմաստունը: Կը խօսիս, և բիւրաւոր մարտիկները կը հնազանինին քեզի, պողպատդ կը հնչէ, և թնամիները կը զողան: Երջանիկ է ժողովուրդդ, ով Փինքալ... Բայց ով է այդ հսկայ մարտիկը, որուն իւրաքանչիւր բայլը՝ գիտի մը կը կոխէ:

— Ասանայի որդիէն զատ ով պիտի համարձակէր գալ ընդ առաջ Մորունի թագաւորին: Դիմու երկու պետքառն կոխը. այսպէս երկու ողիներ Ավիլանի վրայ իրարու ձեռք կ'ազնն յափշտակել փոմորիկներու պետքամիւնը: Արոսորդը՝ բրան վրայ կը լսէ անոնց ջանքերուն շառաշը, և կը անձնէ կոհանիները որ կ'ուսին և կը իսուն զէս ի Արունի ափոնքները:

Կոնալ այսպէս կը խօսէր, երբ երկու գիւցաները իրարու հասան՝ իրենց մարտիկներուն միջեն՝ որ ամէն կողմէ գտամին կը տապալէն: Իրենց դրահներուն բախումը՝ զոցացոց չհոսուն դաշտը: Զարհուրելի էր երկու թագաւորներուն կոխը. իրենց նայուածըները՝ փայլակներ են. վահանինի խորսակած, և իրենց դրահներուն սաղաւարին պողպատը՝ պատաս պատաս կը թաթիթսի. մէկդի կը ձգին զններուն բեկորները, և երկուքն ալ կը յարձակին իրարու վրայ ընկելու իրարու մարմինները. իրենց ջզաւ բազուկները՝ իրարու կը խառնուին. կը զիկուն, զիբար կը քաշեն, աջ ու ձախ կը տասանինին. իրենց